

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду

щодо вирішення спорів, пов'язаних з укладенням,
розірванням та визнанням недійсним
договору дарування

Зміст

Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, який застосовано у практиці Касаційного цивільного суду у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування	6
Підтверджені правові висновки Верховного Суду України, які застосовано у практиці Касаційного цивільного суду у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування	6
1. Укладення договору дарування	7
1.1. Норми ЦК України не передбачають обов'язку одного зі співвласників у праві спільної часткової власності отримувати згоду від іншого співвласника на відчуження належної йому частки, зокрема шляхом її дарування	7
1.2. Обдаровувана особа обмежена у праві розпорядження нерухомим майном, що є дарунком, до моменту реєстрації права власності на нього в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно	8
1.3. Наявність у дарувальника обов'язку щодо сплати аліментів на утримання дітей не є перешкодою для укладення ним договору дарування належного йому майна	10
1.4. Положення про договір дарування поширюються на правовідносини щодо відступлення права вимоги, якщо первісний кредитор передає свої права новому кредитору безоплатно	11
2. Розірвання договору дарування	12
2.1. На момент пред'явлення дарувальником позовної вимоги щодо розірвання договору дарування обдаровуваний має бути власником майна (дарунка), а дарунок має бути збереженим	12
2.2. Відлік позовної давності для звернення до суду з вимогами про розірвання договору дарування з підстав умисного вчинення обдаровуваним злочину стосовно дарувальника розпочинається з часу набрання законної сили вироком суду щодо обдаровуваного, а не з моменту укладення сторонами договору дарування, оскільки сам по собі факт укладення такого договору не порушує прав дарувальника	14
2.3. Договір дарування не може бути розірваний в односторонньому порядку, за деякими винятками, передбаченими статтею 727 ЦК України, та якщо договір дарування виконується у момент його	
2 Справи у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування	

- укладання 16
- 2.4. Бажання обдаровуваного, який набув право власності за договором дарування, розпорядитися своїм майном не є підставою для розірвання договору дарування згідно з частиною другою статті 727 ЦК України 17
- 2.5. Несплата комунальних послуг на утримання будинку, що є предметом договору дарування, небажання обдаровуваного проживати в цьому будинку не є тими обставинами, що свідчать про загрозу безповоротної втрати дарувальником свого дарунку за частиною другою статті 727 ЦК України, та не можуть бути підставою для розірвання договору дарування 18
- 2.6. Наявність кредитної заборгованості в особи, яка отримала в дар нерухоме майно, не є обставиною, що свідчить про наявність загрози безповоротної втрати дарунка в розумінні частини другої статті 727 ЦК України, та не може бути підставою для розірвання договору дарування 19
- 3. Визнання недійсним договору дарування 21**
- 3.1. Визнання недійсним договору дарування, вчиненого під впливом помилки 21**
- 3.1.1. Сам по собі факт наявності в дарувальника захворювань та його похилий вік не можуть свідчити про укладення ним договору дарування під впливом помилки та не є підставою для визнання цього договору недійсним 21
- 3.1.2. Сам по собі факт ознайомлення сторін із текстом договору дарування при його посвідченні нотаріусом та роз'яснення нотаріусом суті договору не може бути підставою для відмови в задоволенні позову про визнання договору дарування недійсним у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи цього правочину 22
- 3.1.3. У справах про визнання договору дарування житла недійсним у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи правочину сукупність таких обставин, як його похилий вік, незадовільний стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі нерухомого майна обдаровуваному та подальше проживання у спірному житлі після укладення договору, може свідчити про відсутність у нього волевиявлення на укладення договору дарування 24
- 3.1.4. Помилка особи щодо правової природи договору дарування, прав та обов'язків сторін, що виникнуть після його укладання, є підставою для визнання такого договору недійсним, а не його

розірвання	26
3.1.5. Договір дарування, правовою метою якого є передача дарувальником свого майна у власність обдаровуваного для отримання взаємної винагороди, суперечить вимогам статті 717 ЦК України та є підставою для визнання цього договору недійсним	28
3.1.6. Визнання недійсним договору дарування у частині одного обдаровуваного, вчиненого під впливом помилки, у випадку передачі майна (дарунка) у власність одразу кільком обдаровуваним закон не передбачає	30
3.1.7. У випадку, якщо сторона дарувальника представлена одразу двома особами, то для визнання договору дарування недійсним на підставі статті 229 ЦК України у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи цього правочину суд має встановити, що обидві ці особи вчинили правочин під впливом помилки	31
3.2. Визнання недійсним договору дарування, вчиненого під впливом тяжкої обставини	32
3.2.1. Стаття 233 ЦК України щодо визнання недійсним правочину, який вчинено особою під впливом тяжкої обставини та на вкрай невігідних для неї умовах, не передбачає обмежень чи заборон її застосування до правовідносин, що виникають із договору дарування	32
3.2.2. Правом на звернення з позовом про визнання договору дарування недійсним на підставі статті 233 ЦК України наділений лише дарувальник	34
3.2.3. Укладення договору дарування з метою збереження майна від можливої конфіскації у зв'язку з порушенням та розглядом кримінальної справи стосовно дарувальника не є тяжкою обставиною, яка згідно зі статтею 233 ЦК України може бути підставою для визнання недійсним договору дарування	36
3.3. Визнання недійсним договору дарування з підстав його фіктивності	37
3.3.1. Укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу свідчить про те, що цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним	37
3.3.2. Укладення обдаровуваним фіктивного договору дарування, яким було відчужено подаровану річ, свідчить про збереженість дарунка та є підставою для його повернення в натурі відповідно до частини першої статті 727 ЦК України	39

3.4. Визнання недійсним договору дарування з інших підстав	42
3.4.1. Договір дарування майна, яке перебуває у спільній сумісній власності, укладений без згоди іншого з подружжя, є недійсним у цілому	42
3.4.2. Укладення батьками малолітньої (неповнолітньої) дитини договору дарування, предметом якого є житло, в якому вони проживають, без попереднього дозволу органу опіки та піклування порушує установлену статтею 17 Закону України «Про охорону дитинства» заборону, але не є безумовною підставою для визнання цього договору недійсним	43
3.4.3. Підставою для визнання договору дарування недійсним згідно зі статтею 225 ЦК України, що передбачає можливість визнати недійсним правочин, вчинений дієздатною фізичною особою в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути лише абсолютна неспроможність дарувальника в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо)	45
3.4.4. Договір дарування майна, на яке було накладено заборону відчуження, може бути визнано судом недійсним незалежно від того, чи було зареєстроване таке обтяження на час укладення договору, за умови, що про встановлену заборону дарувальнику було відомо	46
3.4.5. У справах про визнання договору дарування недійсним у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи цього правочину дарувальник має довести, що помилка мала місце саме на момент укладення договору	48
3.5. Підстави, за яких договір дарування не може бути визнано недійсним	49
3.5.1. Виникнення суперечностей і конфліктів між дарувальником та обдаровуваним щодо умов використання майна, що є дарунком, після укладення договору не може бути підставою для визнання договору недійсним	49
3.5.2. Приватноправовий інструментарій (зокрема ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів) не має використовуватись учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин	51
3.5.3. При визначенні того, чи підлягають поверненню безпідставно набуті грошові кошти потерпілій особі, слід враховувати, що акти цивільного законодавства мають відповідати змісту загальних	

засад, зокрема добросовісності. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, тому що вказана особа поводиться суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів

52

Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, який застосовано у практиці Касаційного цивільного суду у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування:

постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>.

Підтверджені правові висновки Верховного Суду України, які застосовано у практиці Касаційного цивільного суду у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування:

постанова Верховного Суду України від 19 березня 2014 року у справі № 6-9цс14 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37908432>;

постанова Верховного Суду України від 18 червня 2014 року у справі № 6-69цс14 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39589421>;

постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 року у справі № 6-202цс15 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52717189>;

постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2015 року у справі № 6-1124цс15 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53498262>;

постанова Верховного Суду України від 02 грудня 2015 року у справі № 6-2087цс15 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54156760>;

постанова Верховного Суду України від 03 лютого 2016 року у справі № 6-1364цс15 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55609645>;

постанова Верховного Суду України від 16 березня 2016 року у справі № 6-93цс16 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56815956>;

постанова Верховного Суду України від 27 квітня 2016 року у справі № 6-372цс16 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57463802>;

постанова Верховного Суду України від 09 серпня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68337668>;

постанова Верховного Суду України від 23 серпня 2017 року у справі № 306/2952/14-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68742291>.

1. Укладення договору дарування

1.1. Норми ЦК України не передбачають обов'язку одного зі співвласників у праві спільної часткової власності отримувати згоду від іншого співвласника на відчуження належної йому частки, зокрема шляхом її дарування

21 грудня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, третя особа – приватний нотаріус, про визнання недійсними довіреності та договору дарування.

Суд встановив, що ОСОБА_1 посилався на те, що рішенням суду в 2008 році, зокрема, за ним та ОСОБА_2 визнано право власності по 1/2 частки на спірну квартиру. У 2010 році за ОСОБА_2 зареєстровано право власності на 1/2 частки вказаної квартири. Зареєструвавши за собою право власності, у 2014 році ОСОБА_2, від імені якої на підставі довіреності діяла ОСОБА_3, подарувала належну їй на праві власності частину квартири ОСОБА_4.

Позивач вважає, що посилання у договорі дарування на те, що 1/2 частка спірної квартири на підставі рішення суду є особистою приватною власністю ОСОБА_2, свідчить про фальсифікацію документів з боку нотаріуса, відповідача ОСОБА_2 та її довіреної особи ОСОБА_3.

Відмовляючи у позові, місцевий суд, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що ОСОБА_2 за оспорюваним договором дарування розпорядилася належною їй часткою у праві спільної часткової власності на спірну квартиру, подарувавши її ОСОБА_4, тому відсутні правові підстави для висновку про недійсність цього договору та про порушення внаслідок його укладення прав позивача ОСОБА_1. Також безпідставними є й вимоги про визнання недійсною довіреності, оскільки позивач не довів, а суд не встановив, що оспорюваними правочинами порушується право позивача, яке підлягало б захисту в судовому порядку.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

За змістом статті 361 ЦК України співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності.

Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі (частина перша статті 718 ЦК України).

Відповідно до частини другої статті 719 ЦК України договір дарування нерухомої речі укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

ОСОБА_2 відповідно до положень статті 361 ЦК України самостійно розпорядилася своєю часткою, уклавши відповідний договір дарування.

Місцевий суд, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про те, що оспорюваний договір укладено в письмовій формі,

нотаріально посвідчено, його зміст не суперечить законодавству і він не порушує прав та охоронюваних законом інтересів позивача.

Також суди правильно зазначили, що позовні вимоги про визнання недійсною довіреності, якою відповідач ОСОБА_2 надала повноваження ОСОБА_3 на укладення від її імені оспорюваного договору дарування належної їй частки в квартирі, є недоведеними, а суди не встановили, що оспорюваними правочинами порушується право позивача, яке підлягало б захисту в судовому порядку.

Доводи касаційної скарги про те, що приватний нотаріус відчужила майно, яке знаходилося у спільній частковій власності, самовільно присвоїла йому статус особистої власності, і після цього зареєструвала вказану у договорі дарування особисту власність як приватну спільну часткову, не заслуговують на увагу з огляду на таке.

Відповідно до статті 361 ЦК України співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності.

Аналізуючи поняття права спільної часткової власності, йдеться про виокремлення та належність співвласнику лише частки у праві власності, а не частки в майні. Тому співвласнику належить не конкретно визначена частина майна (певна кімната), а лише визначена арифметично (у простих дробах) частина у праві власності на це майно, яким має право розпоряджатися співвласник, зокрема шляхом дарування цієї частини і без виділу в натурі частки.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 грудня 2020 року у справі № 465/1520/16-ц (провадження № 61-6004св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93793957>

1.2. Обдаровувана особа обмежена у праві розпорядження нерухомим майном, що є дарунком, до моменту реєстрації права власності на нього в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно

14 листопада 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – відділ державної виконавчої служби, про звільнення майна з-під арешту.

Позивач зазначила, що в 2011 році між нею та ОСОБА_2 було укладено та нотаріально посвідчено договір дарування домоволодіння. У 2013 році у справі за позовом ОСОБА_3, ОСОБА_4 до ОСОБА_2 про стягнення боргу з ОСОБА_2 за попереднім договором купівлі-продажу домоволодіння стягнуто 135 932 грн. На виконання рішення суду накладено арешт на її домоволодіння.

Позивач вважає, що включення її домоволодіння до акта опису та арешту майна боржника і накладення на нього арешту обмежує її права як власника нерухомого майна, тому просила задовольнити позов.

Рішення місцевого суду про відмову в задоволенні позову мотивовано тим, що право власності та інші речові права на нерухомі речі, обтяження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Відповідно до інформаційної довідки з Державного реєстру прав на нерухоме майно право власності на домоволодіння зареєстровано за ОСОБА_2.

Ухвала апеляційного суду, якою залишено без змін рішення місцевого суду, мотивована тим, що оскільки позивач не зареєструвала своє право на спірне домоволодіння, тому право власності у неї на нього не виникло.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, а справу направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Системний аналіз статей 346, 717, 719, 722 ЦК України і положень договору дарування, укладеного між ОСОБА_2 та ОСОБА_1, дають підстави для висновку про те, що право власності на подароване нерухоме майно переходить до обдаровуваного в момент прийняття дарунку, під яким розумілося отримання примірника нотаріально посвідченого договору дарування. Після укладення договору дарування право власності в ОСОБА_2 на домоволодіння припиняється.

Згідно із пунктом 1 частини першої статті 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі – державна реєстрація прав) – це офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Отже, за відсутності державної реєстрації прав на нерухоме майно, що виникають на підставі нотаріально посвідченого договору дарування, обдаровуваний набуває право власності на дарунок відповідно до частини першої статті 722 ЦК України та умов договору дарування, однак обмежений у праві розпорядження цим нерухомим майном до моменту реєстрації права власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Апеляційний суд, залишаючи без змін рішення місцевого суду, неправильно визначив характер спірних правовідносин та застосував норми права, не звернув уваги на те, що право власності за договором дарування переходить до обдаровуваного з моменту отримання ним дарунка, помилково погодився із висновком місцевого суду про те, що право власності на об'єкт дарування у позивача не виникло, оскільки таке право не було зареєстроване у встановленому законом порядку, а тому відсутні

правові підстави для виключення спірного домоволодіння з акта опису та арешту майна.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі № 199/1790/16 (провадження № 61-9357св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78192423>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах Верховного Суду: 1) від 26 червня 2019 року у справі № 258/1725/15-ц (провадження № 61-12581св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82857876>;

2) від 07 жовтня 2020 року у справі № 712/1936/18 (провадження № 61-8372св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92415234>

1.3. Наявність у дарувальника обов'язку щодо сплати аліментів на утримання дітей не є перешкодою для укладення ним договору дарування належного йому майна

20 листопада 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – ОСОБА_4, про визнання договорів дарування недійсними.

Позивач зазначала, що оспорювані нею договори дарування укладені між колишнім її чоловіком ОСОБА_3 та його матір'ю ОСОБА_2 з метою уникнення ним сплати аліментів на утримання їх спільних дітей.

Відмовляючи у позові, місцевий суд, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що зі змісту оспорюваних договорів дарування відповідачі, які є сторонами договорів дарування, підтвердили, що досягли згоди щодо всіх істотних умов договору, і ці договори не мають характеру фіктивного та удаваного правочину. Договори дарування на момент їх укладення не порушували прав позивача.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Суди дійшли правильних висновків про відмову у задоволенні позову, оскільки ОСОБА_3 як власник майна має право на розпорядження ним. Наявність у ОСОБА_3 обов'язку сплачувати на користь позивача аліменти на утримання дітей не є беззаперечним доказом того, що метою укладення спірних договорів дарування було ухилення ним від сплати аліментів або зменшення їх розміру.

Верховний Суд зауважив, що обов'язок сплати аліментів не є перешкодою для укладення платником аліментів правочинів, спрямованих на відчуження належного йому майна.

Положення статті 81 СК України та частини третьої статті 181 СК України вказують на необхідність визначення розміру аліментів від частки доходу платника, а перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

Крім того, суд установив, що у справі про стягнення з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 аліментів на утримання двох дітей до їх повноліття позивач та її представник стверджували, що діти сторін проживають з позивачем і перебувають на повному її утриманні. Отже, зважаючи на це рішення про стягнення аліментів, презюмується, що місцем проживання дітей сторін на час укладення оспорюваних правочинів було місце проживання позивача.

Таким чином, указане спростовує доводи заявника про те, що оспорюваними правочинами порушено права неповнолітніх дітей на житло і що для укладення правочинів необхідна була згода органів опіки та піклування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 листопада 2019 року у справі № 755/2110/16-ц (провадження № 61-29507св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86565724>

Аналогічний правовий висновок викладено в постанові Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 761/17542/15-ц (провадження № 61-11057св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77309029>

1.4. Положення про договір дарування поширюються на правовідносини щодо відступлення права вимоги, якщо первісний кредитор передає свої права новому кредитору безоплатно

05 березня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження заяву ТОВ «ФК «Довіра та Гарантія» про заміну стягувача у справі за позовом ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» до ОСОБА_4 про стягнення боргу.

Заява мотивована тим, що на примусове виконання рішення судом першої інстанції видано виконавчий лист про стягнення з ОСОБА_4 на користь ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» заборгованості за кредитним договором. Між ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ТОВ «ФК «Довіра та Гарантія» укладено договір відступлення права вимоги, у результаті чого ТОВ «ФК «Довіра та Гарантія» набуло права кредитора до ОСОБА_4.

Ухвалою суду першої інстанції у задоволенні заяви відмовлено.

Ухвалою апеляційного суду ухвалу суду першої інстанції скасовано, заяву задоволено.

Верховний Суд залишив без змін ухвалу апеляційного суду з огляду на таке.

Тлумачення частини першої статті 512 ЦК України дозволяє стверджувати, що відступлення права вимоги є одним із випадків заміни кредитора в зобов'язанні, яке відбувається на підставі правочину.

Відступлення права вимоги не є окремим видом договору, це правочин, який опосередковує перехід права.

Верховний Суд зауважив, що відступлення права вимоги може відбуватися, зокрема, внаслідок укладення договору: купівлі-продажу чи міни (частина третя статті 656 ЦК України); дарування (частина друга статті 718 ЦК України); факторингу (глава 73 ЦК України).

Згідно з частиною п'ятою статті 15 Закону України «Про виконавче провадження» (в редакції, чинній на момент постановлення оскарженої ухвали) у разі вибуття однієї із сторін виконавець за заявою сторони, а також заінтересована особа мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Для правонаступника усі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, є обов'язковими тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив.

По суті заміна кредитора в зобов'язанні внаслідок відступлення права вимоги є різновидом правонаступництва та можлива на будь-якій стадії процесу. У зв'язку із заміною кредитора відбувається вибуття цієї особи з виконавчого провадження, і її заміна новим кредитором проводиться відповідно до частини п'ятої статті 15 Закону України «Про виконавче провадження» (в редакції, чинній на момент постановлення оскарженої ухвали) за заявою заінтересованої особи. Такою заінтересованою особою є новий кредитор (правонаступник).

Заміна сторони правонаступником може відбуватися як при відкритому виконавчому провадженні, так і при відсутності виконавчого провадження, тобто може бути проведена на будь-якій стадії процесу. Не може бути перешкодою для заміни сторони правонаступником, а є згідно з частиною четвертою статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» (в редакції, чинній на момент постановлення оскарженої ухвали) підставою для повернення виконавчого документа стягувачу.

Боржник, який не отримав повідомлення про відступлення права вимоги іншій особі, не позбавляється обов'язку погашення боргу, а лише має право на сплату боргу первісному кредитору і таке виконання є належним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 березня 2018 року у справі № 2-682/11 (провадження № 61-630св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72700852>

2. Розірвання договору дарування

2.1. На момент пред'явлення дарувальником позовної вимоги щодо розірвання договору дарування обдарований має бути власником майна (дарунка), а дарунок має бути збереженим

26 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання договору дарування.

Звертаючись з цим позовом до суду, позивач зазначила, що у 2012 році між нею та її сином (відповідачем у справі) було укладено договір дарування квартири. Ставши власником квартири, відповідач примусово виселив її з неї. Добиваючись виселення, він наніс їй побої, що стало причиною відкриття кримінального провадження. Тому позивач вважає, що має право на розірвання договору дарування.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що після укладення договору дарування відповідач умисно вчинив злочин проти здоров'я позивача, що є підставою в розумінні частини першої статті 727 ЦК України для розірвання договору дарування.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Згідно з частинами першою, четвертою, п'ятою статті 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдарований умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим. У разі розірвання договору дарування обдарований зобов'язаний повернути дарунок у натурі.

Розірвання договору є правовою підставою припинення права власності на подаровану річ у обдарованого. Обдарований зобов'язується повернути річ дарувальнику в натурі з урахуванням можливого нормального зносу на час перебування в обдарованого та у тому вигляді, в якому вона існувала на момент розірвання договору.

Таке право дарувальника на розірвання договору дарування є строковим, адже воно існує доти, поки існує річ, що є предметом договору.

Розірвати договір дарування дарувальник вправі лише за умови наявності дарунка в натурі, тобто коли дарунок на момент пред'явлення такої вимоги є збереженим.

Наявність у обдарованого права власності на предмет дарунку є невід'ємною складовою збереженості дарунку на момент пред'явлення дарувальником вимоги про розірвання договору.

Ураховуючи наведене, якщо обдарованому не належить дарунок на праві власності на момент розірвання договору дарування, то за відсутністю речі (збереженості майна) правові наслідки для повернення дарунку в натурі на підставі частини першої статті 727 ЦК України не виникають.

Отже, якщо річ була відчужена третій особі, її повернення не є можливим.

Суд установив, що в 2017 році відповідач відчужив подаровану йому квартиру на користь своєї доньки за договором купівлі-продажу.

З огляду на викладене Верховний Суд дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог, оскільки на час звернення до суду з цим позовом у відповідача вже було відсутнє право власності на квартиру, що є предметом спірного договору дарування, тобто відсутня умова застосування статті 727 ЦК України – збереженість майна за обдаровуваним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 вересня 2019 року у справі № 464/1509/17 (провадження № 61-34669св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84746671>

Аналогічний правовий висновок викладено в постанові Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 357/10458/18 (провадження № 61-13626св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879532>

2.2. Відлік позовної давності для звернення до суду з вимогами про розірвання договору дарування з підстав умисного вчинення обдаровуваним злочину стосовно дарувальника розпочинається з часу набрання законної сили вироком суду щодо обдаровуваного, а не з моменту укладення сторонами договору дарування, оскільки сам по собі факт укладення такого договору не порушує прав дарувальника

20 липня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3, ОСОБА_2 про розірвання договору дарування.

Позивач зазначила, що вона подарувала своїм батькам ОСОБА_2 і ОСОБА_3 нежиле приміщення. Після укладення договору дарування її відносини з батьками погіршилися, вони вчинили злочин щодо її психічного та фізичного здоров'я. Доказом вчинення злочину щодо неї обдаровуваним ОСОБА_2 є вирок суду, яким його визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження).

У зв'язку з наведеним ОСОБА_1 просила суд на підставі частини першої статті 727 ЦК України **розірвати договір дарування**.

Суди справу розглядали неодноразово.

Частково задовольняючи позов, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив з доведеності факту вчинення обдаровуваним ОСОБА_2 злочину стосовно життя і здоров'я дарувальника ОСОБА_1 та з того, що визначена законом позовна давність для звернення за захистом порушеного права не був пропущений, а вчинення ОСОБА_3

психологічного насильства не може вважатися передбаченою частиною першою статті 727 ЦК України правовою підставою для розірвання договору дарування.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Згідно з частинами першою, четвертою, п'ятою статті 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдарований умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим. У разі розірвання договору дарування обдарований зобов'язаний повернути дарунок у натурі.

Встановивши факт вчинення обдаровуваним ОСОБА_2 злочину проти життя та здоров'я дарувальника ОСОБА_1, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, з урахуванням того, що подароване майно на день звернення з позовом залишалося у власності ОСОБА_2, дійшов обґрунтованого висновку про наявність передбачених частинами першою, четвертою статті 727 ЦК України підстав для розірвання укладеного між сторонами договору дарування.

Твердження заявника про пропуск позивачем позовної давності є безпідставним з огляду на таке.

Згідно з частиною першою статті 728 ЦК України до вимог про розірвання договору дарування застосовується позовна давність в один рік.

Перебіг позовної давності за загальним правилом починається від дня, коли про порушення права або про особу, яка його порушила, довідався або міг довідатися суб'єкт, право якого порушене.

Суди обґрунтовано вважали, що ОСОБА_1 позов подала у межах строку позовної давності, встановленого частиною першою статті 728 ЦК України, оскільки вирок суду, яким встановлено факт вчинення обдаровуваним злочину проти життя та здоров'я дарувальника, було винесено у вересні 2016 року, а з позовом до суду ОСОБА_1 звернулася у жовтні 2016 року.

Посилання заявника на необхідність відліку позовної давності з моменту укладення сторонами договору дарування є безпідставним, оскільки відлік строку позовної давності для звернення до суду з вимогами про розірвання договору дарування на підставі частини першої статті 727 ЦК України розпочинається з часу виникнення обставин, з якими закон пов'язує право особи ініціювати такий позов, а саме – з часу набрання законної сили вироком суду стосовно ОСОБА_2, який вчинив злочин щодо дарувальника, оскільки сам по собі факт укладення договору не порушує прав дарувальника, а такі

права вважаються порушеними внаслідок умисного вчинення обдаровуваним злочину стосовно дарувальника.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 липня 2021 року у справі № 607/12186/16 (провадження № 61-6281св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98454269>

2.3. Договір дарування не може бути розірваний в односторонньому порядку, за деякими винятками, передбаченими статтею 727 ЦК України, та якщо договір дарування виконується у момент його укладання

19 травня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третіх осіб: ОСОБА_4, приватного нотаріуса, Одеської міської прокуратури № 4, служби у справах дітей, про розірвання договору дарування нерухомого майна.

Суд установив, що ОСОБА_5 та ОСОБА_4 є батьками ОСОБА_3 та ОСОБА_1. ОСОБА_5 подарував своїй дочці ОСОБА_3 трикімнатну квартиру. ОСОБА_5 помер.

Син дарувальника ОСОБА_1 та його дружина ОСОБА_2 пред'явили вимоги про розірвання договору дарування, оскільки на момент його укладення вони були зареєстровані та проживали у спірній квартирі.

Рішенням місцевого суду в задоволенні позову відмовлено.

Рішення місцевого суду мотивовано тим, що позивачі не є сторонами договору дарування, а виключного випадку на розірвання договору не встановлено.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду в його мотивувальній частині змінено, а в резолютивній частині залишено без змін.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що висновок місцевого суду про безпідставність позову є правильним, проте з мотивувальної частини рішення суду підлягають виключенню висновки щодо впливу позовної давності до вимоги про розірвання договору дарування, оскільки положення закону про правові наслідки впливу позовної давності можуть застосовуватися лише у тих випадках, коли буде доведено існування самого суб'єктивного цивільного права, щодо якого заявлено вимогу і факт його порушення або оспорювання.

Верховний Суд прийняв постанову з огляду на таке.

Договір дарування не може бути розірваний в односторонньому порядку, за деякими винятками, зокрема, передбаченими статтею 727 ЦК України, та якщо договір дарування виконується у момент його укладання.

Проте законом встановлені певні правові підстави розірвання договору дарування – у випадку вчинення обдаровуваним протиправних та аморальних дій стосовно особи дарувальника.

Злочин сам по собі є аморальним явищем. Тому вчинення злочину має тягнути настання цивільно-правових наслідків. Такими наслідками закон визначає розірвання договору дарування, предметом якого є нерухоме майно.

У таких випадках дарувальник вправі вимагати розірвання договору дарування та повернення дарунка або відшкодування його вартості. Законом чітко сформульовані умови (підстави) виникнення такого права у дарувальника, причому незалежно від того, чи був договір дарування укладений з обов'язком передати дарунок у майбутньому, чи дарунок вже був переданий дарувальником та прийнятий обдаровуваним.

У випадку смерті дарувальника, яка була спричинена умисними злочинними діями обдаровуваного – позбавленням життя дарувальника, право вимагати розірвання договору дарування одержують спадкоємці дарувальника.

Враховуючи викладене, ОСОБА_5 як дарувальник мав право вимагати розірвання договору дарування, проте за життя не вимагав розірвання договору дарування квартири з своєю дочкою.

Наявність обставин, за яких ОСОБА_1 як спадкоємець померлого ОСОБА_5 набув би право вимагати розірвання договору дарування, укладеного його батьком, суди не встановили.

Таким чином, суди дійшли обґрунтованих висновків, що правові підстави для розірвання договору дарування за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 відсутні.

Постановою Верховного Суду від 19 травня 2020 року рішення Суворовського районного суду міста Одеси від 12 лютого 2018 року у незмінній апеляційним судом частині та постанову Одеського апеляційного суду від 04 липня 2019 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 травня 2020 року у справі № 523/9855/17 (провадження № 61-14945св19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89345576>

2.4. Бажання обдаровуваного, який набув право власності за договором дарування, розпорядитися своїм майном не є підставою для розірвання договору дарування згідно з частиною другою статті 727 ЦК України

25 квітня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_5, третя особа – приватний нотаріус, про розірвання договору дарування.

Суд установив, що між ОСОБА_3 та її донькою ОСОБА_5 було укладено договір дарування частини житлового будинку.

ОСОБА_3 зазначала, що її донька знущалася над нею, наносила побої, на підставі чого розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні. Згодом кримінальне провадження було закрито за відсутністю складу злочину.

З урахуванням викладеного та того, що обдарований створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для ОСОБА_3 велику немайнову цінність, вона просила суд розірвати договір дарування.

Відмовляючи у задоволенні позову, місцевий суд виходив із того, що позивач не надала доказів того, що відповідач, вчинила злочин проти її здоров'я як дарувальника і внаслідок цього зазначений договір дарування підлягає розірванню.

Ухвалюючи нове рішення про відмову у задоволенні позову з інших підстав, апеляційний суд виходив із того, що бажання власника, який набув право власності на підставі договору дарування, розпорядитись своїм майном, не є підставою для розірвання договору дарування.

Верховний Суд залишив без змін рішення суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Згідно з частиною другою статті 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдарований створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення місцевого суду та ухвалюючи нове рішення, обґрунтовано виходив із того, що право власності на майно передбачає право володіння, користування та розпорядження ним. Бажання обдарованого, який набув право власності на підставі договору дарування, розпорядитись своїм майном не є підставою для розірвання договору дарування відповідно до частини другої статті 727 ЦК України та, враховуючи те, що право дарувальника на проживання у подарованій ним частині будинку залежить від домовленості між ним та обдарованим і майно не має для дарувальника велику немайнову цінність, дійшов правильного висновку про те, що позовні вимоги на підставі частини другої статті 727 ЦК України не підлягають задоволенню. Крім того, позивач не довела наявності намірів відповідача продати чи знищити спірну частину будинку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 361/8035/14-ц (провадження № 61-4640св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73657629>

2.5. Несплата комунальних послуг на утримання будинку, що є предметом договору дарування, небажання обдарованого проживати в цьому будинку не є тими обставинами, що свідчать про загрозу безповоротної втрати дарувальником свого дарунку за частиною другою статті 727 ЦК України, та не можуть бути підставою для розірвання договору дарування

15 серпня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання договору дарування частини житлового будинку.

Позивач зазначила, що відповідач, який є її сином, створив свою власну сім'ю та переїхав проживати до іншого міста, витрат на утримання будинку, що є предметом договору дарування, не несе та не має наміру проживати у ньому, а своїм ставленням до подарунку створює загрозу безповоротної його втрати, а дарунок має для неї велику немайнову цінність.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що позовні вимоги ОСОБА_1 є недоведеними та необґрунтованими.

Верховний Суд погодився з таким висновком судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Звертаючись із цим позовом, ОСОБА_1, посилаючись на вимоги частини другої статті 727 ЦК України, зазначала, що відповідач своїм ставленням до подарованого житла створює загрозу безповоротної його втрати, оскільки не має наміру проживати у ньому та не несе витрат на його утримання.

У судовому порядку шляхом подання позовної заяви договір дарування можливо розірвати (визнати його недійсним) за певних умов, визначених у статті 727 ЦК України, з доведенням цих обставин у суді.

У частині другій статті 727 ЦК України визначено, що дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдарований створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність.

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, встановивши, що позивач не довела, що належна їй частина житлового будинку, яку вона подарувала відповідачу, становить для неї велику немайнову цінність, та в чому полягає така цінність, дійшов правильного висновку про відмову в задоволенні позовних вимог.

Постановою Верховного Суду від 15 серпня 2019 року рішення Московського районного суду м. Харкова від 01 лютого 2018 року та постанову Апеляційного суду Харківської області від 26 червня 2018 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 серпня 2019 року у справі № 643/12994/16-ц (провадження № 61-41424св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83819703>

2.6. **Наявність кредитної заборгованості в особи, яка отримала в дар нерухоме майно, не є обставиною, що свідчить про наявність загрози безповоротної втрати дарунка в розумінні частини другої статті 727 ЦК України, та не може бути підставою для розірвання договору дарування**

13 грудня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про розірвання договору дарування.

Позивач зазначила, що під час перебування у шлюбі позивач за договором дарування передала у власність своєму чоловіку (відповідачу у справі) квартиру, при цьому вони домовились, що зазначена квартира буде подарована їх сину на повноліття. Позивач, посилаючись на те, що відповідач не виконав свою обіцянку подарувати квартиру на повноліття сину, предмет дарування має для неї велику немайнову цінність, а дії відповідача, який має боргові зобов'язання перед банком, зруйнував стіни у квартирі, можуть призвести до втрати дарунку, втрати нею та її сином житла, просила розірвати договір дарування.

Задовольняючи позовні вимоги, місцевий суд виходив із того, що ОСОБА_4 довела наявність загрози безповоротної втрати переданого в дар відповідачу майна, та що це майно має для неї велику немайнову цінність.

Скасовуючи рішення місцевого суду та відмовляючи у задоволенні позовних вимог, апеляційний суд виходив з того, що позовні вимоги ОСОБА_4 є недоведеними.

Верховний Суд залишив без змін рішення суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Частина друга статті 727 ЦК України визначає право дарувальника вимагати розірвання договору дарування, якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність.

Належних та допустимих доказів, які б підтверджували, що обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, та що цей дарунок має для дарувальника велику немайнову цінність, позивач суду не надала.

Посилання позивача на те, що ОСОБА_5 не виконав свою обіцянку та не подарував квартиру сину, не може бути підставою для розірвання спірного договору, оскільки зі змісту договору вбачається, що обдаровуваний не брав на себе обов'язку вчинити певні дії майнового характеру (стаття 725 ЦК України), зокрема подарувати квартиру на користь свого сина при досягненні ним повноліття.

Крім того, відповідно до статті 726 ЦК України порушення обдаровуваним виконання обов'язку на користь третьої особи є самостійною підставою для розірвання договору, яка не заявлялась позивачем у цій справі.

Наявність кредитної заборгованості ОСОБА_5 перед банком та інші обставини, на які посилається позивач, не дають підстав для висновку про наявність загрози безповоротної втрати дарунку в розумінні частини другої статті 727 ЦК України.

Суд апеляційної інстанції, виходячи з того, що позивач не надала суду доказів на підтвердження пред'явлених вимог, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність передбачених законом підстав для задоволення позову про розірвання договору дарування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 грудня 2018 року у справі № 641/11195/15ц (провадження № 61-23468св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78978825>

3. Визнання договору дарування недійсним

3.1. Визнання недійсним договору дарування, вчиненого під впливом помилки

3.1.1. Сам по собі факт наявності в дарувальника захворювань та його похилий вік не можуть свідчити про укладення ним договору дарування під впливом помилки та не є підставою для визнання цього договору недійсним

04 травня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус, про визнання договору дарування недійсним.

Позивач зазначив, що померла його мати ОСОБА_3, спадкоємцями якої є він та його сестра ОСОБА_2. До складу спадкового майна, крім двох земельних ділянок, входить ще й квартира, яку ОСОБА_3 подарувала ОСОБА_2. Позивач вважає, що договір дарування спірної квартири було укладено матір'ю помилково, оскільки вона потребувала сторонньої допомоги в силу свого похилого віку і захворювання, та вважала, що укладає договір довічного утримання. На момент укладення договору матері виповнилось 72 роки, вона постійно хворіла, згодом її самопочуття погіршилось, вона потребувала сторонньої допомоги і, сподіваючись отримати її від ОСОБА_2, подарувала їй своє єдине житло. Фактична передача подарованого майна не відбулась, мати продовжувала проживати у квартирі до своєї смерті, сплачувала комунальні платежі, натомість ОСОБА_2 не надавала їй жодної допомоги. Останні півроку до смерті матері він її доглядав та надавав всю необхідну їй допомогу. Тому просив визнати договір дарування недійсним.

Відмовляючи у позові, місцевий суд, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що ОСОБА_1 не довів, що при укладенні договору дарування ОСОБА_3 помилялася щодо фактичних обставин правочину, що вплинуло на її волевиявлення, і що ця помилка дійсно була й має істотне значення.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнано судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням.

Обставини, щодо яких помилилася сторона правочину, мають існувати саме на момент його вчинення. Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести, що така помилка дійсно була і має істотне значення. Помилка внаслідок власного недбальства, незнання закону чи неправильного його тлумачення однією зі сторін не може бути підставою для визнання правочину недійсним.

За змістом статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не вважається договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

Місцевий суд, з висновком якого погодився й апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для визнання недійсним договору дарування з підстав його вчинення під впливом помилки.

При цьому суди врахували, що договір дарування укладено між матір'ю та дочкою, мати ОСОБА_3 за життя не зверталася до правоохоронних органів щодо втрати права власності на спірну квартиру або до суду із позовом про визнання договору дарування недійсним, у тому числі у зв'язку з помилкою.

Верховний Суд зауважив, що відхиляє доводи касаційної скарги ОСОБА_1 про те, що фактична передача подарованого майна не відбулася, а право власності ОСОБА_3 на квартиру за оспорюваним договором дарування й далі було зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та вона продовжувала проживати у цій квартирі. При цьому проживання ОСОБА_3 після укладання договору в спірному житлі повністю відповідало пункту 5 договору дарування.

Верховний Суд констатував, що сам по собі факт похилого віку ОСОБА_3 та наявності в неї захворювання не свідчать про укладення нею договору дарування під впливом помилки.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 травня 2020 року у справі № 633/268/17 (провадження № 61-37599св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89107282>

3.1.2. Сам по собі факт ознайомлення сторін із текстом договору дарування при його посвідченні нотаріусом та роз'яснення нотаріусом суті договору

22 Справи у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування

не може бути підставою для відмови в задоволенні позову про визнання договору дарування недійсним у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи цього правочину

19 травня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_2 та ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про визнання недійсними договорів дарування будинку та земельної ділянки.

Позивачі зазначили, що мали потребу в постійному догляді та допомозі, бажали укласти договір довічного утримання та вважали, що уклали такий договір з відповідачем. Сім'я відповідача після укладення договорів дарування деякий час допомагала їм. Про те, що укладено було договори дарування, дізналися тільки після конфлікту з відповідачем.

Ухвалюючи рішення про задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив з того, що вік позивачів, стан здоров'я та потреба у сторонньому догляді й допомозі впливали на сприйняття ними фактичних обставин правочину та вільне волевиявлення під час його укладення.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Наявність чи відсутність помилки – неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання, суд визначає не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за такими обставинами, як: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати у спірній квартирі після укладення договору дарування.

Суд установив, що позивачі є особами похилого віку, дітей не мають, за станом здоров'я у зв'язку із віковими захворюваннями потребують стороннього догляду й піклування. При цьому ОСОБА_2 безпосередньо перед укладенням оспорюваних договорів знаходився на стаціонарному лікуванні. Спірний житловий будинок є єдиним житлом подружжя, іншого житла вони не мають, проживали у ньому та продовжують проживати після укладення договорів дарування, фактичної передачі майна між сторонами не відбулося. Витрати на утримання будинку та сплату комунальних послуг несуть позивачі, які не вчиняли жодних дій, що могли б свідчити про небажання їх користуватись спірним майном.

З урахуванням наведеного суди дійшли обґрунтованих висновків про наявність підстав для задоволення позову, оскільки під час укладення договорів дарування мала місце помилка щодо обставин, які мають істотне

значення. Позивачі бажали укласти договір довічного утримання, за умовами якого відповідач доглядатиме за ними. Під час укладення оспорюваних договорів дарування волевиявлення позивачів не відповідало їх внутрішній волі та не було спрямоване на реальне настання правових наслідків, обумовлених договором дарування.

Отже, оспорювані правочини не відповідають загальним підставам дійсності правочинів (частина третя статті 203 ЦК України), а тому відповідно до частин першої, третьої статті 215, частини першої статті 229 ЦК України правильно визнані судами недійсними.

Верховний Суд зауважив, що доводи касаційної скарги про те, що ОСОБА_2 власноручно підписав оспорювані ним договори, а нотаріусом були роз'яснені наслідки укладених договорів дарування є безпідставними, оскільки сам по собі факт прочитання сторонами тексту договору дарування, роз'яснення їм нотаріусом суті укладеного договору не може бути безумовною підставою для відмови у задоволенні позову про визнання такого договору недійсним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 травня 2021 року у справі № 718/955/20 (провадження № 61-383св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97134699>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановках Верховного Суду: 1) від 27 листопада 2019 року у справі № 161/17523/16-ц (провадження № 61-22211св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275640>;

2) від 27 березня 2019 року у справі № 546/1177/16-ц (провадження № 61-20853св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80889300>;

3) від 20 вересня 2018 року у справі № 369/11060/16-ц (провадження № 61-21008св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673004>

3.1.3. У справах про визнання договору дарування житла недійсним у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи правочину сукупність таких обставин, як його похилий вік, незадовільний стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі нерухомого майна обдаровуваному та подальше проживання у спірному житлі після укладення договору, може свідчити про відсутність у нього волевиявлення на укладення договору дарування

12 червня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, яка діє в інтересах недієздатного ОСОБА_2, до ОСОБА_3, ОСОБА_4, треті особи: орган опіки та піклування, сільська рада, про визнання недійсними довіреності та договору дарування квартири.

Позивач зазначив, що отримав копію договору дарування своєї квартири та копію довіреності, в якій вказано, що він за попередньою усною домовленістю уповноважив ОСОБА_4, яка є його колишньою дружиною, й ОСОБА_3, яка є його дочкою, вести у нотаріальній конторі справу про передачу

йому спадщини після смерті батьків. Також у довіреності було вказано, що він уповноважив ОСОБА_4 подарувати ОСОБА_3 спірну квартиру. Але він є єдиним спадкоємцем після смерті батьків. Йому встановлена перша група інвалідності. За станом здоров'я він не усвідомлював значення своїх дій та не міг керувати ними. Будь-яких повноважень від свого імені він не міг надати колишній дружині. Розмови щодо переоформлення квартири на ОСОБА_3 не було, оскільки в цій квартирі проживає він разом зі своєю новою дружиною ОСОБА_1.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду, яким позов задоволено, скасовано у частині визнання недійсною довіреності та ухвалено у цій частині нове рішення про відмову в задоволенні позову.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що місцевий суд у частині вирішення позовних вимог про визнання недійсним договору дарування квартири правильно врахував вік позивача, його стан здоров'я та потребу у зв'язку з цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у нього спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірної квартири обдаровуваному та продовження проживання ним у квартирі після укладення договору. Скасовуючи рішення місцевого суду у частині визнання недійсною довіреності, апеляційний суд виходив із того, що положення статті 230 ЦК України не можуть бути застосовані щодо односторонніх правочинів. На підставі спірної довіреності відповідач мала право оформити на користь ОСОБА_2 спадщину після смерті його батьків у вигляді 2/3 частини спірної квартири.

Верховний Суд залишив без змін рішення місцевого суду у нескасованій за результатами апеляційного перегляду частині та постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відповідно до статей 229–233 ЦК України правочин, вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним.

За змістом статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов.

Обставинами, які можуть свідчити про відсутність волевиявлення на укладення договору дарування житла, є: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати у спірній квартирі після укладення договору дарування.

Встановивши, що ОСОБА_2 є особою похилого віку, йому встановлена перша група інвалідності безстроково та він був визнаний судом недієздатним, довірив своїй дочці оформлення спадщини після смерті своїх батьків, але не мав наміру дарувати спірну квартиру, що є його єдиним житлом, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що під час укладення оспорюваного

правочину у дарувальника було відсутнє волевиявлення на безоплатне відчуження належної йому на праві власності квартири, в якій він залишився проживати після укладення договору разом із своєю дружиною, фактично не передавши її на користь обдаровуваної особи, та правильно залишив без змін рішення місцевого суду у частині визнання недійсним договору дарування.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 320/11632/14-ц (провадження № 61-38742св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82526290>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах Верховного Суду:

1) від 13 травня 2020 року у справі № 638/4764/16-ц (провадження № 61-11421св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251911>;

2) від 20 травня 2020 року у справі № 591/7117/17 (провадження № 61-47082св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89621320>;

3) від 27 травня 2020 року у справі № 709/1547/17 (провадження № 61-38409св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89621181>;

4) від 02 листопада 2020 року у справі № 351/1178/15-ц (провадження № 61-1504св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92662203>;

5) від 09 листопада 2020 року у справі № 2-2284/09 (провадження № 61-7020св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92765330>;

6) від 16 червня 2020 року у справі № 165/1368/17 (провадження № 61-47466св18) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89872360>;

7) від 20 червня 2019 року у справі № 357/12125/16-ц (провадження № 61-31077св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82826302>;

8) від 20 березня 2019 року у справі № 758/463/15-ц (провадження № 61-48695св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80751455>;

9) від 12 червня 2019 року у справі № 456/3341/16-ц (провадження № 61-47648св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82420120>;

10) від 19 червня 2019 року у справі № 583/757/16-ц (провадження № 61-23536св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541115>

3.1.4. Помилка особи щодо правової природи договору дарування, прав та обов'язків сторін, що виникнуть після його укладання, є підставою для визнання такого договору недійсним, а не його розірвання

09 грудня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_4 про розірвання договору дарування 1/2 частини квартири.

Звертаючись з цим позовом до суду, позивач зазначила, що, укладаючи договір дарування квартири, вона була впевнена, що вони з відповідачем укладають договір довічного утримання, вона проживатиме у квартирі довічно та отримуватиме щомісячну матеріальну допомогу. Квартира є єдиним її житлом. У силу похилого віку, стану здоров'я позивач потребувала стороннього догляду та матеріальної допомоги. Проте після укладення договору дарування відповідач у квартиру не вселився, своє право власності на неї не зареєстрував, жодних дій щодо управління чи користування квартирою не здійснював.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив із того, що, укладаючи мирову угоду та погоджуючись з її умовами, відповідач фактично визнав, що договір дарування квартири за змістом та правовими наслідками є договором довічного утримання. Договір дарування підлягає розірванню, оскільки відповідач свої обов'язки, передбачені мировою угодою, не виконує.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції виходив із того, що, укладаючи договір дарування, сторони договору підтвердили, що цей договір не має характеру фіктивного та удаваного правочину, договір укладено не під впливом помилки, обману, насильства або тяжких обставин. За змістом цей договір є саме договором дарування.

Верховний Суд залишив без змін постанову суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до статті 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдарований умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Якщо обдарований вчинив умисне вбивство дарувальника, спадкоємці дарувальника мають право вимагати розірвання договору дарування. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдарований створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо внаслідок недбалого ставлення обдарованого до речі, що становить культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена.

Договір дарування зумовлюється особистими відносинами дарувальника і обдарованого та укладається з добрим ставленням до обдарованого, а тому містить особливі правила його розірвання, що не застосовуються до інших договорів. Загальною підставою для такого розірвання правочину є злісна невдячність обдарованого.

Законом встановлені певні правові підстави розірвання договору дарування – у випадку вчинення обдарованим протиправних та аморальних дій стосовно особи дарувальника.

У таких випадках дарувальник вправі вимагати розірвання договору дарування та повернення дарунка або відшкодування його вартості. Законом чітко сформульовані умови (підстави) виникнення такого права у дарувальника.

Установивши, що позивач не надала жодного доказу про наявність підстав для розірвання договору дарування, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позову, оскільки ті обставини, якими обґрунтовувала ОСОБА_1 свої позовні вимоги

про розірвання спірного договору дарування, не є підставами, за якими можливо розірвати цей договір у зв'язку з тим, що підстави розірвання договору дарування на вимогу дарувальника визначені у статті 727 ЦК України і розширеному тлумаченню не підлягають.

Верховний Суд зауважив, що доводи касаційної скарги про те, що позивач помилялась щодо правової природи правочину, прав та обов'язків, які виникнуть після його укладання, оскільки вважала, що укладає договір довічного утримання, є підставою для визнання такого правочину недійсним, а не його розірвання.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2019 року у справі № 552/2526/16-ц (провадження № 61-45081св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275840>

3.1.5. Договір дарування, правовою метою якого є передача дарувальником свого майна у власність обдаровуваного для отримання взаємної винагороди, суперечить вимогам статті 717 ЦК України та є підставою для визнання цього договору недійсним

05 листопада 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_2, правонаступником якої є ОСОБА_1, до ОСОБА_3, треті особи: приватний нотаріус, ОСОБА_4, про визнання договору дарування недійсним, встановлення укладення договору довічного утримання та його розірвання, визнання 9/10 частин житлового будинку спадковим майном.

Позивач зазначила, що обманним шляхом її син ОСОБА_3 змусив підписати договір дарування на 9/10 частин житлового будинку, повідомивши, що цей договір є договором довічного утримання.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, визнав недійсним договір дарування, у решті позову відмовив.

Рішення суду мотивовано тим, що ОСОБА_2, укладаючи оспорюваний договір дарування, помилялась щодо правової природи цього правочину, прав та обов'язків, що виникнуть після його укладення між нею та відповідачем, а тому спірний договір є недійсним.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Відповідно до статей 229–233 ЦК України правочин, вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним. Обставини, щодо яких помилилася сторона правочину (стаття 229 ЦК України), мають існувати саме на момент вчинення правочину. Особа на

підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести, що така помилка дійсно була і має істотне значення.

Договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

Отже, особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести на підставі належних і допустимих доказів, у тому числі пояснень сторін і письмових доказів, наявність обставин, які вказують на помилку – неправильне сприйняття нею фактичних обставин правочину, що вплинуло на її волевиявлення, дійсно було і має істотне значення. Такими обставинами є: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарування дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати у спірному будинку після укладення договору дарування.

Відсутність у особи під час укладення договору дарування волевиявлення на безоплатну передачу майна у власність обдаровуваного й передача його за умови вчинення на користь дарувальника будь-якої дії майнового або немайнового характеру суперечить вимогам статті 717 ЦК України та є підставою для визнання договору дарування недійсним.

Встановивши, що спірний будинок був єдиним житлом ОСОБА_2, вона продовжувала після укладення договору дарування проживати у ньому, фактичної його передачі так і не відбувалося, ураховуючи похилий вік ОСОБА_2 і стан її здоров'я на час укладення оспорюваного договору, потребу у сторонньому догляді та матеріальній допомозі, суди дійшли правильних висновків про те, що, укладаючи оспорюваний договір дарування, ОСОБА_2 помилялась щодо правової природи цього правочину, а тому спірний договір підлягає визнанню недійсним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 листопада 2020 року у справі № 285/1940/18-ц (провадження № 61-4153св19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92731770>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах Верховного Суду: 1) від 06 березня 2019 року у справі № 697/654/16-ц (провадження № 61-17458св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80587948>;

2) від 20 вересня 2018 року у справі № 369/11060/16-ц (провадження № 61-21008св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673004>

3.1.6. Визнання недійсним договору дарування у частині одного обдаровуваного, вчиненого під впливом помилки, у випадку передачі майна (дарунка) у власність одразу кільком обдаровуваним закон не передбачає

24 жовтня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_5 про визнання договорів дарування житлового будинку та земельної ділянки частково недійсними.

Суд установив, що ОСОБА_3 подарував своїй дружині ОСОБА_5 та двом дітям по 1/3 частці у праві власності на житловий будинок та земельну ділянку.

Позивач зазначив, що уклав договори дарування будинку та земельної ділянки унаслідок помилки, оскільки сподівався на те, що відповідач буде, проживаючи разом із ним, піклуватись про їх спільних дітей. Проте після укладення правочинів відповідач вирішила шлюб розірвати, а будинок продати.

Місцевий суд, з рішенням якого погодився апеляційний суд, задовольнив позов у зв'язку з тим, що позивач, укладаючи договори дарування на ім'я відповідача, припустився помилки щодо обставин, що мають істотне значення, прав та обов'язків сторін за цим договором, тому спірні правочини є недійсними.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Суди не надали належної оцінки змісту нотаріально посвідчених договорів дарування, за змістом яких позивач вказав, що укладення цих договорів відповідає інтересам сторін, їх волевиявлення є вільним і усвідомленим, після чого вони були підписані у тому числі й позивачем. У тексті договорів не містилося застережень (умов) щодо зобов'язань відповідача проживати разом з дітьми у спірному будинку та піклуватися про них.

Отже, доводи позивача щодо непроживання відповідача у спірному будинку та непіклування нею про дітей та посилання на вказану обставину як на підставу того, що він помилився щодо підстав укладення договорів дарування, не є беззаперечними доказами зазначеної ним підстави визнання договору недійсним.

Аналіз положень статей 203, 717 ЦК України свідчить про те, що договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повну уяву не лише про предмет договору, а й досягли згоди про всі його істотні умови.

Суди визнали недійсними спірні договори дарування у зв'язку з помилкою у частині дарування 1/3 частки житлового будинку та земельної ділянки відповідачу, а в іншій частині ці договори позивач не оспорує. Тобто позивач нібито припустився помилки лише у частині дарування майна своїй дружині, відповідачу, а в іншій частині дарування майна дітям він добре розумів природу цього правочину.

Верховний Суд зауважив, що законодавство не передбачає визнання договору дарування недійсним у частині одного обдаровуваного, вчиненого під

впливом помилки. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом.

Крім того, суди у порушення вказаних вимог закону не звернули уваги на те, що ОСОБА_3 звернувся з цим позовом до суду у лютому 2017 року, тобто після звернення у січні 2017 року ОСОБА_5 до нього з позовом про поділ майна подружжя, а саме через майже два роки після укладення спірних договорів дарування.

З урахуванням викладеного суди неправильно застосували норми матеріального права, оскільки для визнання договорів недійсними позивач посилався на обставини, що виникли через два роки після укладення правочинів і не існували на момент їх вчинення, тому зазначене не є підставою для визнання договорів недійсними, а може бути підставою для застосування іншого способу судового захисту, передбаченого ЦК України.

Суди не врахували, що позивач розумів природу спірних правочинів, права та обов'язки сторін за договором дарування та наслідки вчинення цих правочинів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 жовтня 2018 року у справі № 641/1102/17 (провадження № 61-28347св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586576>

3.1.7. У випадку, якщо сторона дарувальника представлена одразу двома особами, то для визнання договору дарування недійсним на підставі статті 229 ЦК України у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи цього правочину суд має встановити, що обидві ці особи вчинили правочин під впливом помилки

26 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: ОСОБА_3, приватний нотаріус, виконавчий комітет міської ради як орган опіки та піклування, про визнання недійсним договору дарування квартири.

Позивач зазначила, що лише після смерті свого чоловіка ОСОБА_4 вона дізналась про те, що відповідач є власником її квартири на підставі договору дарування. За життя чоловіка відповідач возила їх до нотаріуса та вони домовлялись про те, що вона їх з чоловіком доглядатиме, але в них не було наміру щодо передачі квартири їй у власність. Укладаючи спірний договір, насправді мали за мету укладення договору довічного утримання або ж заповіту, оскільки в силу похилого віку та за станом здоров'я потребували сторонньої допомоги.

Позивач вважала договір дарування квартири таким, що вчинений під впливом помилки щодо правової природи цього правочину.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився суд апеляційної інстанції, задовольнив позов у зв'язку з тим, що позивач та її чоловік погоджувались на передачу нерухомого майна у власність відповідача лише за умови їх довічного утримання.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним на підставі статті 229 ЦК України повинна довести, що така помилка дійсно мала місце, а також те, що вона має істотне значення.

Верховний Суд зауважив, що тлумачення статті 229 ЦК України свідчить про те, що помилятися повинна саме сторона правочину. У випадку, якщо сторона правочину представлена двома особами, то для визнання правочину недійсним на підставі статті 229 ЦК України необхідно встановити, що ці особи як сторона правочину вчинили правочин під впливом помилки.

У справі, що переглядається, сторона дарувальника представлена двома особами – позивачем ОСОБА_1 та її чоловіком ОСОБА_4, який помер після укладення цього договору. ОСОБА_4 за життя не оспорував договір дарування, тому відсутні підстави вважати, що при вчиненні оспорюваного правочину він діяв під впливом помилки.

Окрім того, пред'явлення позову до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову.

Позов у справі пред'явлено ОСОБА_1 як однією з осіб, яка вчиняла договір дарування на стороні дарувальника та яка подала заяву про прийняття спадщини після ОСОБА_4, до обдаровуваного ОСОБА_2. Натомість ОСОБА_3, на користь якої складено заповіт ОСОБА_4 і яка прийняла спадщину після смерті ОСОБА_4, залучена третьою особою, а не співвідповідачем.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 вересня 2019 року у справі № 389/1809/16-ц (провадження № 61-18713св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85110826>

3.2. Визнання недійсним договору дарування, вчиненого під впливом тяжкої обставини

3.2.1. Стаття 233 ЦК України щодо визнання недійсним правочину, який вчинено особою під впливом тяжкої обставини та на вкрай не вигідних для неї умовах, не передбачає обмежень чи заборон її застосування до правовідносин, що виникають із договору дарування

19 червня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа –

приватний нотаріус, про визнання договору дарування квартири недійсним та визнання права власності.

Суд установив, що в серпні 2015 року на позивача було скоєно напад невідомою особою, яка нанесла їй тяжкі тілесні ушкодження, після чого вона страждає від нервових розладів. Цього ж року трагічно загинув її син. Позивач живе одна. У грудні 2015 року вона подарувала відповідачам свою квартиру. Відповідачі в будь-яких родинних відносинах з нею не перебувають. Квартира, що була предметом договору дарування, є єдиним її житлом. Позивач продовжує користуватися квартирою, оплачує комунальні послуги, ключі від квартири та технічний паспорт відповідачам не передавала.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив із того, що укладення позивачем договору дарування сталося під впливом тяжких для неї обставин, а саме смерті сина, і на вкрай не вигідних для неї умовах, оскільки укладенням договору дарування вона позбавила себе єдиного житла.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів, зробивши такі правові висновки.

Правочин може бути визнаний судом недійсним на підставі статті 233 ЦК України, якщо його вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, чим друга сторона правочину скористалася. Тяжкими обставинами можуть бути тяжка хвороба особи, членів її сім'ї чи родичів, смерть годувальника, загроза втратити житло чи загроза банкрутства та інші обставини, для усунення або зменшення яких необхідно укласти такий правочин. Особа (фізична чи юридична) має вчиняти такий правочин добровільно, без наявності насильства, обману чи помилки. Особа, яка оскаржує правочин, має довести, що за відсутності тяжкої обставини правочин не було б вчинено взагалі або вчинено не на таких умовах.

Стаття 233 ЦК України не передбачає обмежень чи заборон її застосування до окремих правовідносин, що виникають, зокрема, з договору дарування.

Встановивши, що позивач після смерті сина перебувала в пригніченому психоемоційному стані, почувалася самотньою, оскільки залишилась одна, її моральний стан був важкий, та врахувавши, що після укладення договору дарування позивач залишилася проживати у квартирі, в якій вона зареєстрована, сплачувала і сплачує комунальні послуги, відповідачі, навпаки, не вселялися у квартиру, не виявляли себе як нові власники квартири, суди дійшли обґрунтованих висновків про визнання договору дарування квартири недійсним на підставі статті 233 ЦК України.

Встановивши, що у цьому випадку способом захисту є визнання недійсним договору дарування, що є підставою для скасування реєстрації в реєстрі прав власності на нерухоме майно за відповідачами, суди дійшли

правильних висновків про відмову у задоволенні позовних вимог у частині визнання права власності на спірну квартиру.

Верховний Суд зауважив, що доводи касаційної скарги про те, що до спірних правовідносин не можуть бути застосовані положення статті 233 ЦК України, для якої необхідними умовами є саме добровільність укладання договору, усвідомлення своїх дій, а позивач стверджувала, що не усвідомлювала значення своїх дій, є необґрунтованими, оскільки правочин, що вчиняється особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, характеризується саме тим, що особа його вчиняє добровільно, усвідомлює свої дії, однак знаходилась у тяжкому емоційному стані, що негативно вплинуло на її рішення укласти договір дарування квартири на вкрай не вигідних умовах, оскільки вона залишилась без житла.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 333/1156/16-ц (провадження № 61-16359св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541175>

3.2.2. Правом на звернення з позовом про визнання договору дарування недійсним на підставі статті 233 ЦК України наділений лише дарувальник

31 жовтня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4, ОСОБА_5 до ОСОБА_6, виконавчого комітету Чернігівської міської ради, ОСОБА_7, ОСОБА_8, від імені якого діє ОСОБА_7, ОСОБА_9, про визнання недійсними обміну та договору дарування.

Позивачі зазначали, що хвороба їх сина змусила погодитись на відчуження належної їм на праві користування трикімнатної квартири шляхом декількох обмінів, організованих агенцією нерухомості. ОСОБА_4 поміняв квартиру на частину приватного будинку, правовстановлюючі документи оформив на свою дружину ОСОБА_5, а ОСОБА_6 уклала з ОСОБА_5 договір дарування належної їй на праві власності частини цього ж будинку. Право користування квартирою вони втратили, а обіцяних коштів за обмін, що терміново були необхідні для лікування сина, так і не отримали.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив із того, що у супереч положенням пункту 4 Правил обміну жилих приміщень в Українській РСР, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР від 31 січня 1986 року № 31 (далі – Правила обміну жилих приміщень в Українській РСР), яким передбачено обмін жилими приміщеннями, які належать особам на праві користування, а не на праві приватної власності, підпунктом 1.2 пункту 1 рішення виконавчого комітету міської ради дозволено обмін частини будинку, що знаходився у приватній спільній частковій власності, а тому такий обмін має бути визнаний недійсним. Стосовно задоволення позовних вимог про визнання недійсним оспорюваного договору дарування суд першої інстанції зазначив, що предметом

цього правочину є передача ОСОБА_6 ОСОБА_5 частини житлового будинку, хоча фактично взамін подарованої частини будинку ОСОБА_6 отримала право користування належної позивачам квартири.

Ухвала апеляційного суду, якою залишено без змін рішення суду першої інстанції, мотивована тим, що укладення оспорюваних договорів обміну та дарування мало місце під впливом тяжкої для позивачів обставини, хвороби їх сина, та на вкрай не вигідних умовах, оскільки здійснений позивачами обмін трикімнатної квартири в обласному центрі на ідеальну частину дерев'яного будинку в селищі міського типу є неспівмірним.

Верховний Суд у частині вирішення позовних вимог про визнання недійсним обміну залишив без змін; у частині позову про визнання недійсним договору дарування скасував і передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Суди дійшли правильних висновків про наявність підстав для визнання недійсним обміну жилого приміщення, оскільки рішенням виконавчого комітету міської ради дозволено обмін частини житлового будинку, яке не належить до державного чи громадського житлового фонду або фонду житлово-будівельних кооперативів, що є порушенням Правил обміну жилих приміщень.

Розглядаючи спір у частині вирішення позовних вимог про визнання недійсним договору дарування, суди не визначилися із характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, що підлягають застосуванню.

Так, рішенням виконавчого комітету міської ради вирішено видати обмінні ордери після подання нотаріально завіреного договору відчуження частини приватного будинку.

Таким чином, договір дарування частини житлового будинку був укладений між ОСОБА_6 та ОСОБА_5 з метою виконання зазначеного рішення, тобто за своєю правовою природою зазначений правочин суперечить положенням статті 717 ЦК України, оскільки не спрямований на безоплатну передачу майна. Внаслідок відчуження належної на праві власності частини приватного будинку ОСОБА_6 отримала ордер на вселення до квартири.

Однак суди зазначених обставин справи не врахували та не перевірили, чи не вчинено згаданий договір дарування сторонами для приховання іншого правочину.

Крім того, у статті 233 ЦК України передбачено, що правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину.

Верховний Суд зауважив, що з огляду на те, що за договором дарування обдарований безвідплатно набуває у власність майно і цим правочином не встановлюється обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію, а також те, що безоплатне набуття права власності на майно не може бути здійснене під впливом тяжкої обставини чи на вкрай не вигідних

умовах, правом на звернення з позовом про визнання договору дарування недійсним на підставі статті 233 ЦК України наділений лише дарувальник.

Визнаючи договір дарування недійсним на підставі статті 233 ЦК України, суди не врахували, що позов про визнання недійсним цього правочину пред'явлено, зокрема, обдаровуваною особою ОСОБА_5, та дійшли передчасних висновків про необхідність визнання цього правочину недійсним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 жовтня 2018 року у справі № 751/4210/15-ц (провадження № 61-20383св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77653776>

3.2.3. Укладення договору дарування з метою збереження майна від можливої конфіскації у зв'язку з порушенням та розглядом кримінальної справи стосовно дарувальника не є тяжкою обставиною, яка згідно зі статтею 233 ЦК України може бути підставою для визнання недійсним договору дарування

19 вересня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, ОСОБА_6, ТОВ «ТМ «Вісак», ТОВ «ТМ «Вісак», Державної реєстраційної служби України, Міністерства юстиції України, треті особи: ОСОБА_7, відділ державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, про стягнення коштів, визнання недійсними договорів дарування корпоративних прав, скасування державної реєстрації змін до установчих документів та визнання права власності.

Суд установив, що у вересні 2010 року було порушено кримінальну справу за фактом шахрайського заволодіння майном ТОВ «Віта Верітас». Досудове слідство у справі здійснювалось і стосовно позивача, до нього було застосовано запобіжний захід, його оголошено в міжнародний розшук, накладено арешт на все його майно. У грудні 2010 року позивач подарував своїй неповнолітній дочці ОСОБА_6 корпоративні права ТОВ «ТМ «Вісак» та ТОВ «Вісак». У квітні 2015 року кримінальну справу було закрито.

Позивач вважає договори дарування недійсними у зв'язку з їх укладенням під впливом тяжких для нього обставин, пов'язаних із кримінальним переслідуванням, загрозою втрати та конфіскації майна.

Суди розглядали справу неодноразово.

Рішення апеляційного суду про відмову ОСОБА_4 у задоволенні позовних вимог мотивовано недоведеністю підстав для застосування статті 233 ЦК України, а факт кримінального переслідування не є правовою підставою для визнання договорів дарування недійсними згідно із цією статтею.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 233 ЦК України правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину.

Для визнання правочину недійсним на підставі частини першої статті 233 ЦК України має бути доведено, що особа вчиняє цей правочин під впливом тяжкої для неї обставини та умови правочину вкрай не вигідні для цієї особи.

До тяжких обставин відповідно до частини першої статті 233 ЦК України може бути віднесено тяжку хворобу особи, членів її сім'ї чи родичів, смерть годувальника, загрозу втрати житла чи загрозу банкрутства та інші обставини, для усунення або зменшення яких необхідно укласти такий правочин. При цьому слід мати на увазі, що тяжка обставина має бути саме для тієї особи, яка вчинила правочин.

Встановлені судами обставини не свідчать про існування тяжких обставин, внаслідок яких ОСОБА_4 був вимушений укласти оспорювані договори дарування на вкрай не вигідних для нього умовах, оскільки він заяв та скарг щодо свого переслідування, отримання будь-яких погроз до відповідних органів досудового розслідування не подавав і не був обмежений у свободі вибору способу захисту своїх інтересів та порушених прав.

Та обставина, що, укладаючи оспорювані договори дарування на користь доньки, позивач мав намір зберегти своє майно від його можливої втрати у зв'язку з порушенням та розглядом кримінальної справи за фактом шахрайського заволодіння чужим майном в особливо великих розмірах за ознаками злочину, передбаченого частиною четвертою статті 190 КК України, не може бути підставою для застосування частини першої статті 233 ЦК України.

Таким чином, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що оспорювані договори дарування неможливо визнати недійсними на підставі положень статті 233 ЦК України, оскільки позивач не довів, що оспорювані правочини вчинено під впливом тяжкої для нього обставини і на вкрай не вигідних умовах.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 вересня 2018 року у справі № 755/20883/15-ц (провадження № 61-37933ск18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76715507>

3.3. Визнання недійсним договору дарування з підстав його фіктивності

3.3.1. Укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу свідчить про те, що цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним

15 березня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання договору дарування недійсним.

Позивач зазначала, що в 2017 році ОСОБА_2, керуючи автомобілем, скоїв на неї наїзд, що підтверджується вироком суду, за яким з ОСОБА_2 на її користь стягнуто на відшкодування моральної шкоди 150 000 грн. У 2018 році між ОСОБА_2 та його матір'ю ОСОБА_3 було укладено договір дарування належної йому 1/3 частини квартири.

Позивач вважає, що спірний договір дарування укладено з метою ухилення від виконання вироку суду.

Рішення суду першої інстанції про задоволення позову, з яким погодився й апеляційний суд, мотивовано тим, що договір дарування не може використовуватися ОСОБА_2 для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Тлумачення статті 234 ЦК України свідчить, що для визнання правочину фіктивним необхідно встановити наявність умислу всіх сторін правочину. У разі, якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний. Отже, вчиняючи фіктивний правочин, сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків. Ознака вчинення його лише для вигляду повинна бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша – намагалася досягти правового результату, такий правочин не може бути фіктивним.

Укладення договору, який за своїм змістом суперечить вимогам закону, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України.

Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та посилатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України. Фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду,

знають заздалегідь, що він не буде виконаний, а тому така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншій особі), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним.

Встановивши, що договір дарування, укладений між ОСОБА_2 та ОСОБА_3, спрямований на перехід права власності на нерухоме майно з метою приховання майна від виконання в майбутньому рішення суду про стягнення грошових коштів із ОСОБА_2, суди дійшли обґрунтованого висновку про визнання оспорюваного правочину недійсним на підставі статті 234 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 березня 2021 року у справі № 754/14704/19-ц (провадження № 61-15221св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95654197>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах Верховного Суду: 1) від 18 березня 2021 року у справі № 185/11584/19 (провадження № 61-731св21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95654026>;

2) від 04 березня 2021 року у справі № 539/1318/18 (провадження № 61-14440св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95344693>;

3) від 26 лютого 2020 року у справі № 753/765/17 (провадження № 61-40871св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87985060>;

4) від 24 липня 2019 року у справі № 405/1820/17 (провадження № 61-2761св19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308>

3.3.2. Укладення обдаровуваним фіктивного договору дарування, яким було відчужено подаровану річ, свідчить про збереженість дарунка та є підставою для його повернення в натурі відповідно до частини першої статті 727 ЦК України

17 листопада 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про розірвання договору дарування та про визнання недійсним (фіктивним) договору дарування.

06 листопада 2009 року між ОСОБА_1 (дарувальник) та ОСОБА_2 (обдаровуваний) укладений договір дарування, за умовами якого позивач подарувала своєму сину ОСОБА_2 1/2 частку житлового будинку. 13 січня 2020 року ОСОБА_2 уклав договір дарування належної йому частки у будинку зі своєю дружиною ОСОБА_3.

Вироком Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 26 лютого 2020 року ОСОБА_2 визнаний винним у вчиненні злочину стосовно ОСОБА_1, передбаченого частиною другою статті 125 КК України, та йому

39 Справи у спорах, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування

призначено покарання у виді 240 годин громадських робіт. Відповідно до частини п'ятої статті 74, 20 Огляд судової практики КЦС ВС пункту 2 частини першої статті 49 КК України засудженого ОСОБА_2 звільнено від призначеного покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Позивач ОСОБА_1 просила визнати договір дарування, укладений між її сином та його дружиною фіктивним, таким, що не відповідає дійсним намірам сторін, оскільки після надходження обвинувального акта до суду, ОСОБА_2, усвідомлюючи, що у випадку його засудження ОСОБА_1 (дарувальник) відповідно до частини першої статті 727 ЦК України матиме законні підстави вимагати розірвання договору дарування частини житлового будинку на підставі частини першої статті 727 ЦК України, 13 січня 2020 року уклав договір дарування 1/2 частки житлового будинку зі своєю дружиною ОСОБА_3. ОСОБА_1 також просила розірвати договір дарування між нею та її сином.

Суд першої інстанції задовольнив позовні вимоги. Визнано недійсним (фіктивним) договір дарування від 13 січня 2020 року. Розірвано договір дарування від 06 листопада 2009 року. Суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції та прийняв нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовив у зв'язку з відсутністю визначених статтею 727 ЦК України підстав для розірвання договору між ОСОБА_1 та ОСОБА_2.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно з частинами першою, четвертою, п'ятою статті 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдарований умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим. У разі розірвання договору дарування обдарований зобов'язаний повернути дарунок у натурі. Право дарувальника на розірвання договору дарування є строковим, адже воно існує доти, поки існує річ, яка є предметом договору.

Якщо річ була відчужена третій особі, її повернення не є можливим. Дарувальник може вимагати розірвання договору дарування лише у тому разі, коли дарунок на момент пред'явлення вимоги є збереженим, тобто знаходиться у власності обдаровуваного і його стан відповідає його призначенню. Наявність у обдаровуваного права власності на предмет дарунка є невід'ємною складовою збереженості дарунка на момент пред'явлення дарувальником вимоги про розірвання договору.

Збереженість дарунка передбачає знаходження дарунка у власності саме обдаровуваного, а не лише його фізична наявність як речі – предмета матеріального світу. Відсутність дарунка у власності обдаровуваного

не відповідатиме критерію збереженості дарунка (частина четверта стаття 727 ЦК України).

Відповідно до змісту статті 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним. Основними ознаками фіктивного 21 Огляд судової практики КЦС ВС правочину є: введення в оману (до або в момент укладення угоди) іншого учасника або третьої особи щодо фактичних обставин правочину або дійсних намірів учасників; свідомий намір невиконання зобов'язань договору; приховування справжніх намірів учасників правочину.

Обґрунтовуючи вимоги про визнання недійсним (фіктивним) договору дарування від 13 січня 2020 року, ОСОБА_1 посилалася на те, що такий правочин вчинений між подружжям, на момент його вчинення як ОСОБА_2, так і його дружина ОСОБА_3 були обізнані про розгляд Лубенським міськрайонним судом Полтавської області кримінального провадження за обвинуваченням ОСОБА_2 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 125 КК України, а тому усвідомлювали майбутні негативні наслідки у випадку ухвалення судом обвинувального вироку, а саме отримання дарувальником (ОСОБА_1) права на підставі статті 727 ЦК України вимагати розірвання договору дарування та повернення собі дарунку, що підтверджується змістом протоколів допиту ОСОБА_2 від 15 березня 2018 року та від 17 жовтня 2019 року як свідка та підозрюваного відповідно. Обґрунтованим також є посилання суду першої інстанції на підтвердження того, що дії сторін оспорюваного договору не були направлені на реальне настання правових наслідків, на те, що після укладення оспорюваного договору дарування на користь ОСОБА_3 вона фактично не вступила в управління спірним майном та не несла витрат на його утримання.

Згідно із частинами другою та третьою статті 13 ЦК України при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Цивільно-правовий договір (у тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення.

Як наслідок, не виключається визнання недійсним договору, направлено на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України). Недійсний правочин не створює правових наслідків для сторін, крім тих, що пов'язані з його недійсністю, а тому унаслідок визнання недійсним договору дарування від 13 січня 2020 року, як вчиненого без наміру створення правових

наслідків (фіктивний правочин), дотриманими є вимоги щодо збереженості дарунка (частина четверта статті 727 ЦК України).

Таким чином, встановивши факт вчинення (підтверджений вироком суду, що набрав законної сили) обдаровуванню ОСОБА_2 злочину проти життя і здоров'я дарувальника ОСОБА_1, суд першої інстанції, з урахуванням висновків суду про доведеність позивачем фіктивності укладеного у подальшому між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 договору дарування від 13 січня 2020 року, що свідчить про збереженість дарунка в обдаровуваного, дійшов правильного висновку про наявність 22 Огляд судової практики КЦС ВС передбачених частинами першою, четвертою статті 727 ЦК України підстав для розірвання договору дарування від 06 листопада 2009 року.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 листопада 2021 року у справі № 539/1509/20 (провадження № 61-6771св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101404646>

3.4. Визнання недійсним договору дарування з інших підстав

3.4.1. Договір дарування майна, яке перебуває у спільній сумісній власності, укладений без згоди іншого з подружжя, є недійсним у цілому

15 червня 2020 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_6, ОСОБА_8, третя особа – приватний нотаріус, про визнання недійсними правочинів.

Суд установив, що з 2001 року до 2012 року ОСОБА_1 перебувала в зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_6. За час перебування у шлюбі вони придбали будинок та магазин з літнім майданчиком. Вказане майно в 2011 році ОСОБА_6 подарував своїй матері ОСОБА_9. ОСОБА_1 своєї згоди на укладення договорів дарування не надавала.

ОСОБА_1 вважає порушеним своє право власності на частину нерухомого майна, що є спільним сумісним майном подружжя, а тому просила визнати недійсними договори дарування.

Суди розглядали справу неодноразово.

Ухвалою місцевого суду до участі у справі було залучено ОСОБА_8 як співвідповідача, який є правонаступником ОСОБА_9.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду про задоволення позову залишено без змін, оскільки позивач довела недобросовісність дій ОСОБА_6 та його матері під час укладання договорів дарування спільного сумісного майна подружжя та відсутність на їх укладання згоди другого з подружжя ОСОБА_1, тому оспорювані правочини є недійсними.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Установивши, що шлюб між сторонами був розірваний у 2012 році, а спірне майно було придбане подружжям в 2009–2010 роках, суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що це майно є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя незалежно від того, що воно було зареєстроване на ОСОБА_6.

Суди також дійшли правильних висновків про недійсність оспорюваних правочинів з підстав, передбачених статтями 203, 205, 215 ЦК України, оскільки позивач не надавала своєї згоди на відчуження спірного майна, що є спільною сумісною власністю подружжя.

Відчуження спільного майна відбувається за згодою співвласників, а відчуження частки – лише за її наявності (після зміни правового режиму спільного майна подружжя зі спільної сумісної на спільну часткову). В такому разі співвласник вправі самотійно розпорядитися своєю часткою, але з додержанням вимог статті 362 ЦК України про переважне право купівлі частки. Якщо об'єкт належить на праві спільної сумісної власності кільком особам, то право власності кожного із співвласників у спільній сумісній власності поширюється на весь об'єкт, отже, передати у власність можна лише об'єкт у цілому. Договір дарування спільного сумісного майна подружжя, укладений без згоди іншого з подружжя, є недійсним у цілому.

Верховний Суд зауважив, що у справі, що переглядається, подружжя були співвласниками всього майна, яке було придбане під час шлюбу, позивач має майнові права на будинок та магазин у цілому, правовий режим права власності – це право спільної власності, при відчуженні такого майна потрібна взаємна згода подружжя, оскільки встановлено, що згоди позивача не було, суди правильно визнали недійсними договори дарування в цілому.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 червня 2020 року у справі № 430/1281/14-ц (провадження № 61-43510сво18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90143648>

3.4.2. Укладення батьками малолітньої (неповнолітньої) дитини договору дарування, предметом якого є житло, в якому вони проживають, без попереднього дозволу органу опіки та піклування порушує установлену статтею 17 Закону України «Про охорону дитинства» заборону, але не є безумовною підставою для визнання цього договору недійсним

28 березня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_6, треті особи: служба у справах дітей, нотаріус, про визнання договору дарування недійсним.

Позивач зазначив, що під тиском з боку батька ОСОБА_6 він уклав з ним договір дарування частини будинку. Потім, змінивши підстави позову, ОСОБА_4 посилався на те, що договір дарування було вчинено ним під впливом тяжкої

для нього обставини та на вкрай не вигідних умовах, правочин суперечить інтересам його неповнолітніх дітей, тому просив визнати його недійсним.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, оскільки оспорюваний договір дарування був укладений відповідно до вимог чинного законодавства та не призвів до зменшення або обмеження прав та інтересів дітей щодо жилого приміщення.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів, зробивши такі правові висновки.

Суди дійшли обґрунтованих висновків про відсутність правових підстав для визнання недійсним договору дарування на підставі статей 231, 233, 234 ЦК України, оскільки позивач не надав доказів на підтвердження того, що оспорюваний договір дарування був укладений проти його справжньої волі внаслідок застосування до нього психічного тиску з боку відповідач, та того, що договір укладено під впливом тяжкої для нього обставини і на вкрай не вигідних умовах.

Верховний Суд також погоджується із висновками судів про те, що внаслідок укладення договору дарування права неповнолітніх дітей порушені не були.

За змістом частини шостої статті 203, частини першої статті 215 ЦК України правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами) і суперечить правам та інтересам їх дітей, може бути визнаний судом недійсним. Такий правочин є оспорюваним.

За таких обставин вчинення батьками малолітньої (неповнолітньої) дитини певного правочину без попереднього дозволу органу опіки та піклування порушує заборону, установлену статтею 17 Закону України «Про охорону дитинства».

Проте сам по собі цей факт не є безумовною підставою для визнання правочину недійсним. Правочин може бути визнаний недійсним, якщо його вчинення батьками без попереднього дозволу органу опіки та піклування призвело до порушення права особи, в інтересах якої пред'явлено позов, тобто до звуження обсягу існуючих майнових прав дитини та/або порушення охоронюваних законом інтересів дитини, зменшення або обмеження прав та інтересів дитини щодо жилого приміщення.

Установивши, що неповнолітні діти не були зареєстровані у спірному житловому будинку на момент укладення договору дарування та у нотаріуса були відсутні відомості щодо наявності права власності або права користування відчужуваною частиною будинку у дітей, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, правильно виходив із відсутності підстав у нотаріуса для отримання дозволу органу опіки та піклування на вчинення оспорюваного правочину. Крім того, діти надалі проживають у спірному будинку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 березня 2019 року у справі № 495/5379/16-ц (провадження № 61-16969св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854314>

3.4.3. Підставою для визнання договору дарування недійсним згідно зі статтею 225 ЦК України, що передбачає можливість визнати недійсним правочин, вчинений дієздатною фізичною особою в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути лише абсолютна неспроможність дарувальника в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо)

11 листопада 2019 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_4 про визнання недійсними договорів дарування і скасування державної реєстрації права власності.

Позивач зазначив, що з 2007 року до 2014 року він перебував з ОСОБА_4 у зареєстрованому шлюбі. У 2013 році він подарував ОСОБА_4 половину свого нерухомого майна. Однак через погані стосунки з ОСОБА_4 на час укладення договорів дарування він перебував у емоційному стресі, що заважало йому повною мірою прогнозувати наслідки власних дій та усвідомлено приймати рішення.

ОСОБА_1 просив суд визнати недійсними договори дарування.

Суди розглядали справу неодноразово.

Місцевий суд, з рішенням якого погодився апеляційний суд, задовольнив позов у зв'язку з тим, що ОСОБА_1 за своїм психічним станом не міг повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними на момент підписання договорів дарування.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Для визнання правочину недійсним на підставі статті 225 ЦК України повинна бути встановлена судом неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Правила статті 225 ЦК України поширюються на ті випадки, коли фізичну особу не визнано недієздатною, однак у момент вчинення правочину особа перебувала у такому стані, коли вона не могла усвідомлювати значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо).

Хоча висновок експертизи в такій справі є лише одним із доказів у справі і йому слід давати належну оцінку в сукупності з іншими доказами, будь-які зовнішні обставини (показання свідків про поведінку особи тощо) мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа в конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Висновок експертизи має бути категоричним та не може ґрунтуватись на припущеннях (частина четверта статті 60 ЦПК України 2004 року, частина 6 статті 81 ЦПК України).

Тлумачення наведених норм права дає підстави для висновку, що для визнання правочину недійсним на підставі, передбаченій частиною першою статті 225 ЦК України, може бути лише абсолютна неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Таким чином, суди першої та апеляційної інстанцій при ухваленні оскаржуваних судових рішень дійшли помилкових висновків про застосування до спірних правовідносин положень статті 225 ЦК України, що передбачає можливість визнати недійсним правочин, вчинений дієздатною фізичною особою в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, взявши за основу висновки комплексних судових психолого-психіатричних експертиз, згідно з якими на час укладення оспорюваних договорів дарування позивач за своїм психічним станом не повною мірою міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Доказів того, що ОСОБА_1 на час укладення оспорюваних договорів дарування мав абсолютну неспроможність розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними, позивач суду не надав, що є його процесуальним обов'язком.

Місцевий суд, задовольняючи позовні вимоги ОСОБА_1, наведеного не врахував. Апеляційний суд на зазначене уваги також не звернув.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 листопада 2019 року у справі № 496/4851/14-ц (провадження № 61-7835сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85868730>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах Верховного Суду: 1) від 30 серпня 2021 року у справі № 132/316/16-ц (провадження № 61-1501св20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99297868>; 2) від 16 червня 2020 року у справі № 522/20025/14-ц (провадження № 61-3416св20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89824860>; 3) від 13 травня 2019 року у справі № 372/830/17-ц (провадження № 61-39444св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722155>

3.4.4. Договір дарування майна, на яке було накладено заборону відчуження, може бути визнано судом недійсним незалежно від того, чи було зареєстроване таке обтяження на час укладення договору, за умови, що про встановлену заборону дарувальнику було відомо

12 листопада 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – приватний нотаріус, про визнання недійсним договору дарування та скасування його державної реєстрації.

Позивач зазначив, що в липні 2018 року ухвалою суду у справі за його позовом до ОСОБА_2 про стягнення боргу за договором позики на суму 3 142 139 грн вжито заходи забезпечення позову шляхом накладення заборони на відчуження належного ОСОБА_2 нерухомого майна. ОСОБА_2 було про це відомо. Проте в жовтні цього ж року ОСОБА_2 подарував своєму сину ОСОБА_3 майно, на яке було накладено заборону відчуження.

Ухвалюючи рішення про задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив із того, що оспорюваний договір дарування є недійсним з моменту його укладення, оскільки спірні об'єкти нерухомості на час укладення договору дарування перебували під заборонаю на відчуження.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Метою забезпечення позову є вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій з боку відповідача з тим, щоб забезпечити позивачу реальне та ефективне виконання судового рішення, якщо воно буде прийняте на користь позивача, в тому числі задля попередження потенційних труднощів у подальшому виконанні такого рішення.

Правочин щодо відчуження майна, що перебуває під арештом, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи незалежно від того, чи було зареєстроване таке обтяження відповідно до вимог Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» на час його укладення, якщо про встановлену заборону сторонам правочину було відомо.

Встановивши, що ОСОБА_2 на час укладення оспорюваного правочину достовірно знав про наявність ухвали Тернопільського міськрайонного суду від 19 липня 2018 року, якою заборонено відчуження 1/2 частин спірного нерухомого майна, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку, що порушене право позивача підлягає захисту шляхом визнання недійсним договору дарування майна, укладеного між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 під час дії заборони його відчуження.

Вирішуючи питання про наявність підстав для визнання недійсним правочину внаслідок укладення договору, зміст якого суперечить ЦК України, Верховний Суд врахував, що відповідач відчужив майно після пред'явлення до нього позову про стягнення боргу; майно відчужене на підставі безвідплатного договору; майно відчужене на користь близького родича; майно відчужено під час дії заборони відчуження на підставі ухвали суду про забезпечення позову про стягнення боргу.

Верховний Суд зауважив, що сукупність наведених обставин доводить факт, що відповідач діяв недобросовісно, зловживаючи своїми цивільними правами, на шкоду правам інших осіб, оскільки відчуження

належного йому майна відбулося з метою уникнення відповідальності перед кредитором.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 листопада 2020 року у справі № 607/1570/19 (провадження № 61-548св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92842227>

3.4.5. У справах про визнання договору дарування недійсним у зв'язку з помилкою дарувальника щодо правової природи цього правочину дарувальник має довести, що помилка мала місце саме на момент укладення договору

10 квітня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання недійсним договору дарування.

Позивач зазначив, що після смерті її чоловіка його син ОСОБА_2 запропонував позивачеві свої послуги із забезпечення її доглядом, харчуванням, утриманням будинку і присадибної ділянки. Взамін відповідач попросив відписати йому належний їй будинок. Вона уклала з відповідачем договір, текст якого не читала, вважаючи, що у ньому передбачені всі права і обов'язки, про які домовилися сторони. Відповідач не виконував свої зобов'язання щодо забезпечення позивача харчуванням і доглядом після укладення договору. Коли стан здоров'я її погіршився, вона вирішила знайти людину, якій би відписати будинок в обмін на догляд. Під час підготовки документів вона довідалась, що між нею та відповідачем був укладений договір дарування.

Позивач вважає, що договір дарування було укладено внаслідок помилки та просила визнати цей договір недійсним.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, місцевий суд виходив із того, що позивач не надала доказів, що помилка дійсно мала місце.

Скасовуючи рішення місцевого суду та задовольняючи позовні вимоги, апеляційний суд виходив із того, що підписання ОСОБА_1 договору дарування, зокрема і його положень щодо розуміння значення і умов цього правочину та його правових наслідків, не є беззаперечним доказом дійсного розуміння нею значення і сприйняття умов цього правочину. Позивач припустилась помилки щодо істотних умов і обставин угоди і не може отримувати довічно допомогу, якої за станом здоров'я потребує і на яку розраховувала від відповідача.

Верховний Суд не погодився із висновком апеляційного суду з огляду на таке.

Наявність підстав для визнання договору недійсним має встановлюватися судом на момент його укладення.

Оскільки договір дарування було укладено у 2003 році, то спір про визнання договору недійсним має вирішуватися на підставі норм, які були

чинними в момент його укладення, тобто ЦК УРСР (в редакції, чинній на момент укладення договору дарування).

Згідно з частиною першою статті 56 ЦК УРСР (в редакції, чинній на момент укладення договору дарування) угода, укладена внаслідок помилки, що має істотне значення, може бути визнана недійсною за позовом сторони, яка діяла під впливом помилки.

Суд встановив, що позивач у судовому засіданні підтвердила факт укладення саме договору дарування та не надала доказів, що на час укладення договору помилка дійсно мала місце.

За таких обставин суд першої інстанції, встановивши, що відсутні підстави для визнання недійсним договору дарування, зробив правильний висновок про відмову в задоволенні позову. Натомість апеляційний суд скасував законне й обґрунтоване рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 125/171/17 (провадження № 61-32218св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81286312>

3.5. Підстави, за яких договір дарування не може бути визнано недійсним

3.5.1 Виникнення суперечностей і конфліктів між дарувальником та обдаровуваним щодо умов використання майна, що було предметом договору дарування, після укладення договору не може бути підставою для визнання договору недійсним

24 березня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: ОСОБА_3, ОСОБА_4, приватний нотаріус, про визнання договору дарування недійсним.

Позивач зазначив, що між ним та ОСОБА_2 був укладений договір дарування нежитлової будівлі – приміщення ринку. За умови укладення договору дарування відповідач пообіцяв йому та його дружині ОСОБА_5 надавати матеріальну допомогу, утримувати їх та те, що вони й надалі будуть працевлаштовані на ринку. Після укладення спірного договору ринком керує син відповідача, який їх виганяє, ображає та позбавляє можливості далі там працювати. Укладений договір також суперечить правам та інтересам сина позивача ОСОБА_3, який є особою з інвалідністю. Дарунок не був прийнятий відповідачем. Мала місце помилка у зв'язку з неправильним сприйняттям позивачем фактичних обставин правочину.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивач не довів, що вчинення правочину відбулося під впливом помилки, обману, тяжкої обставини, на край не вигідних умовах та що позивач не усвідомлював значення своїх дій та не міг керувати ними.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким позов ОСОБА_1 задовольнив.

Рішення апеляційного суду мотивовано тим, що похилий вік ОСОБА_1, потреба у сторонній допомозі та лікуванні у зв'язку з перенесеним інсультом, свідчать про неправильне сприйняття ним істотних умов договору, юридичної природи правочину, прав та обов'язків сторін за цим договором.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції, навівши таке обґрунтування.

За обставинами цієї справи позивач ОСОБА_1 усвідомлено укладав оспорюваний договір, розумів наслідки його укладення. Подальше виникнення суперечностей та конфліктів щодо умов використання майна, що було предметом договору, не може бути підставою для визнання договору дарування недійсним. Похилий вік та стан здоров'я ОСОБА_1 не свідчать, що він неправильно сприйняв фактичні обставини оспорюваного правочину, оскільки у той же період він укладав інші правочини, що нотаріально посвідчувалися. Отже, позивач діяв без примусу, вільно, розумів, що укладає саме договір дарування та безоплатно передає нежитлову будівлю ОСОБА_2.

Позов про визнання правочину недійсним ОСОБА_1 заявив з декількох підстав: укладення правочину внаслідок обману, під впливом тяжкої обставини, внаслідок помилки, правочин суперечить правам та інтересам сина позивача, який є особою з інвалідністю III групи, правочин не був спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Суд першої інстанції дійшов мотивованого висновку про відмову у задоволенні позову у зв'язку з його необґрунтованістю та недоведеністю.

Вимоги позивача про визнання правочину недійсним є взаємовиключними.

Апеляційний суд безпідставно скасував рішення суду першої інстанції, що відповідає закону.

Верховний Суд зазначив, що суд першої інстанції в частині висновку про відсутність підстав для визнання договору дарування недійсним з підстав недоведеності вчинення правочину дієздатною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та не могла керувати ними, вийшов за межі підстав позову, на чому акцентував увагу й апеляційний суд, проте зазначене не вплинуло на правильність вирішення спору по суті судом першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 березня 2021 року у справі № 713/883/19 (провадження № 61-14527св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96501426>

Аналогічний правовий висновок викладено в постанові Верховного Суду від 24 жовтня 2018 року у справі № 306/1473/16-ц (провадження № 61-20849св18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77455931>

3.5.2. Приватноправовий інструментарій (зокрема, ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів) не повинен використовуватись учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин

05 вересня 2019 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання недійсним договору дарування.

Позивач зазначив, що між його батьком та відповідачем було укладено договір дарування грошових коштів – 10 000 000 грн. Договір дарування сторони уклали у присутності позивача у письмовій формі та домовились, що нотаріально його посвідчать. Згодом батько позивача помер, що унеможливило нотаріальне посвідчення оспорюваного договору.

У зв'язку з наведеним позивач вважає, що договір є недійсним, оскільки під час його укладення сторонами не дотримано норм законодавства щодо форми та змісту, а саме: умовами договору не передбачений строк передання коштів; текст договору не містить реквізитів сторін, зокрема відсутні паспортні дані сторін; не зазначено мету та цільове використання коштів; сторони уклали договір без згоди позивача.

Рішенням суду першої інстанції відмовлено в задоволенні позову.

Не погоджуючись із рішенням суду першої інстанції, особа, яка не брала участі у справі – ГУ ДФС у Харківській області, подала апеляційну скаргу.

Ухвалою апеляційного суду відмовлено у прийнятті апеляційної скарги, оскільки ГУ ДФС у Харківській області не надано будь-яких доказів на підтвердження того, що оскарженим рішенням порушені його права і захистити їх в іншій спосіб воно не має можливості.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду та передав справу для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції, навівши таке обґрунтування.

Недійсність договору як приватноправова категорія покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне

порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту.

Норма частини першої статті 352 ЦПК України визначає коло осіб, які наділені процесуальним правом на апеляційне оскарження судового рішення і які поділяються на дві групи – учасники справи, а також особи, які участі у справі не брали, але судові рішення стосується їх прав, інтересів та (або) обов'язків. При цьому у разі використання приватноправового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин, судові рішення стосується прав, інтересів та (або) обов'язків відповідного державного органу, покликаного захищати інтереси держави у відповідних відносинах.

У мотивувальній частині рішення суду першої інстанції у цій справі зроблено висновок про те, що «в момент укладання договору відбулося повне виконання умов договору дарування, а саме передача дарувальником обдаровуваному та прийняття останнім дарунку – зазначеної в договорі грошової суми, тому суд вважає, що з огляду на реальний характер зазначеного договору дарування це є доказом не лише факту укладення договору дарування, а також його дійсності».

У постанові апеляційного адміністративного суду у справі № 820/4312/17 за позовом ОСОБА_2 до ГУ ДФС у Харківській області про скасування податкових повідомлень-рішень вказано, що: «недотримання сторонами договору вимог частини п'ятої статті 719 ЦК України щодо нотаріального посвідчення укладеного договору дарування було обумовлено об'єктивними, непереборними причинами, які не залежали від волі сторін, так як дарувальник раптово помер».

ГУ ДФС у Харківській області вказувало, що рішення суду першої інстанції у справі, що розглядається, впливає на права та обов'язки ОСОБА_2, оскільки грошова сума у розмірі 10 000 000 грн є предметом розгляду в іншій справі № 820/4312/17. Це матиме наслідком скасування податкових повідомлень-рішень про визначення грошового зобов'язання ОСОБА_2 з податку на доходи фізичних осіб та військового збору. Зазначене також вплине на обов'язок ГУ ДФС у Харківській області щодо скасування суми грошового зобов'язання.

За таких обставин апеляційний суд не перевіряв доводи апеляційної скарги та зробив неправильний висновок про закриття апеляційного провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 638/2304/17 (провадження № 61-2417сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84152558>

3.5.3. При визначенні того, чи підлягають безпідставно набуті грошові кошти поверненню потерпілій особі, слід враховувати, що акти цивільного законодавства мають відповідати змісту загальних засад, зокрема добросовісності. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, тому що вказана особа поводить себе суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів

ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 про стягнення безпідставно отриманих грошових коштів.

Позов мотивовано тим, що ОСОБА_1 познайомився з ОСОБА_2. У подальшому між сторонами виникли дружні відносини та плани на ведення спільної підприємницької діяльності. Він здійснював періодичне перерахування грошових коштів на поточний рахунок відповідача окремими платежами на загальну суму 1 330 000,00 грн. Вказані грошові кошти перераховувалися відповідачу для початку спільного бізнесу (придбання товару та інше). Оскільки ОСОБА_1 довіряв відповідачу, то погоджені умови ведення спільного бізнесу не закріплювалися в письмовому договорі.

Позивач вказував, що йому стало відомо, що ОСОБА_2, зловживаючи його довірою, заволоділа його грошовими коштами без наміру ведення спільного бізнесу, а отримані кошти витратила на особисті потреби. Посилався на те, що відповідач відмовилася добровільно повертати отримані кошти.

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено частково. Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано. У задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 відмовлено.

Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала (частина перша статті 1212 ЦК України).

Не підлягає поверненню безпідставно набуті: 1) заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача; 2) інше майно, якщо це встановлено законом (стаття 1215 ЦК України).

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності (частина перша статті 267 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що при визначенні того, чи підлягають безпідставно набуті грошові кошти поверненню потерпілій особі, слід враховувати, що акти цивільного законодавства мають відповідати змісту загальних засад, зокрема добросовісності. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, тому що вказана особа поводить себе суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

У цій справі кошти позивач перераховував на рахунок відповідача добровільно та без зазначення призначення платежу для ведення спільного бізнесу, придбання товару тощо, а тому кошти не є отриманими відповідачем безпідставно у розумінні статті 1212 ЦК України та не є такими, що підлягають поверненню.

Позивач, перераховуючи кошти відповідачу, які сторони спільно витрачали, знав, що між ними відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок), а тому поведінка позивача є суперечливою (тобто потерпіла особа вільно і без помилки погодилася на настання невігідних для себе наслідків).

За таких обставин відсутні підстави для задоволення позовних вимог щодо стягнення безпідставно отриманих грошових коштів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 185/446/18 (провадження № 61-434св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reestr.court.gov.ua/Review/98881542>

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо вирішення спорів, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС І. О. Дундар. – Київ, 2022. – 54 стор.

¹ **Застереження:** видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua